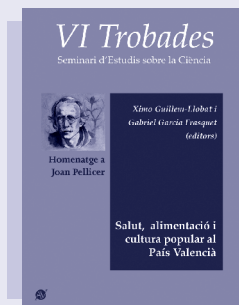

llibres d'ara

VI Trobades. Seminari d'Estudis sobre la Ciència.

Salut, alimentació i cultura popular al País Valencià.

Homenatge a Joan Pellicer

Ximo Guillem-Llobat i Gabriel Garcia Frasquet (editors)

Col·lecció Alfons el Vell, núm. 66

Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2009

A Gandia, del 5 al 7 de febrer de 2009, es feren, a la Casa de Cultura "Marqués González de Quirós", les VI Trobades del Seminari d'Estudis sobre la Ciència. Les trobades s'han caracteritzat, des d'un principi, fa més de quinze anys, per la interdisciplinarietat. En les sisenes ha continuat l'esperit plural i, així, als historiadors, arxivers i metges, els quals estudiaren les relacions entre la salut i l'alimentació des del coneixement i la pràctica en l'àmbit rural pròxim, s'ha unit en aquesta edició un nou col·lectiu acadèmic, els etnobotànics.

Les trobades han estat, pel tema escollit, el lloc de celebració, la comarca de la Safor, i la presència d'aquest nou col·lectiu, el marc ideal per a retre un homenatge a la figura i l'obra de Joan Pellicer, el metge de Bellreguard que havia dedicat la seua vida a aquesta àrea del coneixement.

El llibre recull una part important de les ponències i comunicacions presentades, els textos de les quals, segons advertixen els editors, Ximo Guillem-Llobat i Gabriel Garcia Frasquet, s'han vist desen-

volupats i reordenats per tal d'aconseguir una major coherència i unitat entre els diferents capítols i apartats.

En el pròleg els editors fan la millor ressenya possible. El llibre s'obri amb quatre ponències centrals. Primer s'hi analitza el binomi sanitat-medi rural en la història recent, després s'aprofundeix en l'emergència d'un nou pluralisme assistencial (que constitueix la via principal per a la incorporació de l'etnobotànica i altres medicines alternatives a la medicina científicoccidental) i, finalment, s'aborda la història de l'alimentació des de dues perspectives fonamentals: tant a través de l'anàlisi crítica de la transició alimentària de la població valenciana com amb l'exposició dels principals mètodes, debats i fonts d'aquest àmbit d'estudi.

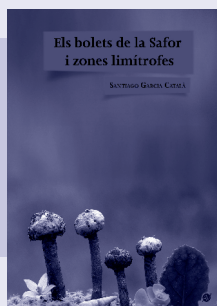
A continuació hi ha dos grans apartats que inclouen el gruix de les comunicacions. El primer incorpora diversos treballs que, des de la història de l'alimentació i de la salut, analitzen tota una sèrie d'estudis de cas que reflexionen al voltant dels eixos temàtics susdits. El segon pro-

longa aquesta línia amb unes aproximacions des de l'etnobotànica.

L'última part, anomenada "Homenatge a Joan Pellicer", recull tres de les comunicacions de la taula redona amb la qual es tancaren els actes de reconeixement. La primera tracta de la seua valuosa aportació a l'etnobotànica del territori diànic, la vindicació que efectua dels seus paisatges naturals i el seu extraordinari treball divulgatiu. La segona aborda la relació

que mantingué amb la medicina oficial i la seua postura a favor d'una medicina integradora. I, per últim, una semblança biobibliogràfica que ens l'apropa com a persona: l'esperit que l'animava, els seus mètodes de treball, els ponts que bastí entre natura i cultura, i els seus llibres, que tant han contribuït a conèixer-les i estimar-les.

PASQUAL MOLINA

Els bolets de la Safor i zones limítrofes

Santiago García Català

Col·lecció Alfons el Vell, núm. 67

Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010.

Aquest nou llibre de la col·lecció Alfons el Vell ve a engreixar l'apartat de publicacions de temàtica ambiental amb què compta aquesta institució. Possiblement siga la Safor la comarca del nostre País que major nombre d'estudis sobre el seu patrimoni natural posseeix. La geologia, la fauna vertebrada, la fauna cavernícola, la flora, els paisatges, els barrancs, el medi submarí, els boscos, els rius, els senders, i ara els bolets, han eixit quasi de l'anonimat i s'han donat a conèixer a

la societat a través d'unes publicacions que diuen molt sobre la sensibilitat sobre els temes ambientals que ha mostrat aquest Centre d'estudis, però que també assenyalen l'existència d'un bon grapat de persones formades i preparades per a realitzar-los. És el cas de l'autor d'aquest llibre, Santiago García, un jove investigador que, recentment acabada la seua Llicenciatura en Ciències Ambientals —en el Campus de Gandia de la Universitat Politècnica de València per cert— ha es-

tat capaç de portar endavant un treball així, fruit d'una beca atorgada pel CEIC. Això diu molt sobre el seu entusiasme i curiositat sobre aquesta parcel·la de la natura que constitueix el Regne dels Fongs, contagiats, com ell mateix reconeix en l'apartat de agraïments, per l'afició de son pare amb qui, des de ben xicotet, ja trescava muntanyes buscant-los en els seus humits amagatalls.

El llibre ha estat prologat per la Dra. Eva Barreno, catedràtica de Botànica de la Universitat de València, que fa una breu introducció sobre el paper que realitzen els fongs en la natura i l'estat dels estudis que sobre ells es realitzen a la Comunitat. Crida l'atenció que comence el seu pròleg referint-se als fongs com *el grup de vegetals menys coneguts*, la qual cosa és sense dubte un *lapsus*, ja que queden llunyans els temps en què s'inclouien aquests éssers vius en el Regne dels vegetals.

Comença el llibre amb una encertada introducció sobre el Regne Fungi, que enquadra aquests organismes dins l'ampla diversitat de formes vives. La composició química, les formes de nutrició i reproducció, les parts dels fongs no visibles a simple vista, els caràcters organolèptics que poden presentar les parts visibles o bolets, els hàbitats safarencs on poden estar presents, fins i tot les síndromes que poden produir les espècies tòxiques en els humans, són descrits d'una forma apropiada, assequible al lector no especialitzat.

Hi ha un xicotet apartat, escrit per Guillermo Salvá, que es refereix als líquens –organismes resultat de la simbiosi entre fongs i algues o bacteris fotosintètics– com a indicadors de la qualitat ambiental, que és perfectament prescindible, i no perquè manquen d'interès els líquens, que en tenen i molt, sinó perquè, per estar tractats d'una manera tan reduïda i sense entrar a descriure les espècies més comunes a la Safor, sembla aquest un capítol inacabat.

El gros del llibre el constitueixen les fitxes de 150 espècies de bolets trobats a la Safor que, segons Santiago Garcia, no són totes les que existeixen, però sí les que són més visibles i fàcils de localitzar per a qualsevol que s'iniciï en el seu estudi. Cada fitxa va acompanyada d'una fotografia de l'espècie, però no és una fotografia presa tal com creix el bolet en la natura, sinó que l'autor ha volgut reforçar el seu valor didàctic mostrant com són els peus, les làmines del capell o el color intern de la carn, raó per la qual cada fotografia ha necessitat d'una preparació prèvia, d'una posada en escena, que les fa en conjunt d'allò més atractiu. És aquesta vessant un dels punts forts del llibre i on l'autor demostra una gran perícia. Algunes de les fotos tenen un valor estètic molt alt, encara que la cerca de l'estètica, n'ha condicionat algunes en excés.

El text de cada fitxa inclou el nom vulgar del bolet –que no sempre el té– i el nom

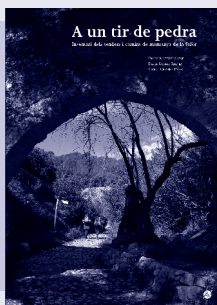
científic, un descripció de com és el capell, la cutícula, el peu i la carn, l'hàbitat on viu i el grau de comestibilitat. Respecte a aquesta última informació, l'autor ha encertat completament oferint cada fitxa amb un color diferent segons l'interès culinari o la toxicitat de cada espècie, de forma tal que la discriminació entre les espècies tòxiques i les comestibles es realitza de forma automàtica, fins i tot abans de llegir el text.

Finalment, cada fitxa s'acompanya d'un mapa amb la distribució aproximada de cada espècie a la Safor. Les dades de presència/absència es mostren sobre un reticle amb quadrícules que semblen ser de 5x5 km de superfície, encara que aquesta informació no es dona, com tampoc si s'han utilitzat coordenades geogràfiques o UTM per a realitzar-la.

Acaba el llibre amb un glossari de termes utilitzats que ha estat altre encert, ja que la publicació va dirigida a un públic no especialitzat i en les descripcions sovint s'utilitzen terminologies poc comprensibles per al lector.

La valoració global de la publicació és molt alta. Sense cap dubte serà una eina imprescindible que reforce el que Santiago García anomena *la revolució boletaire al País Valencià*, un lloc on l'afició micològica no aplega ni de lluny a la que hi ha a Catalunya, Navarra o al País Basc, on existeixen societats que tenen els bolets com a centre de les seues activitats. És cert que no tenim ni una tradició ni una cultura gastronòmica dels bolets, llevat de les tres o quatre espècies que, a tot estirar, s'utilitzen com a comestibles per la gran majoria de boletaires, encara que és qüestió de temps avançar en aquest camp, i llibres com aquest poden ajudar a acurtar terminis. La Safor, pel seu particular clima amb valors alts de precipitacions i una extraordinària diversitat d'hàbitats, acull una riquesa excepcional en bolets. És, per tant, un territori idoni per a iniciar-se en el seu coneixement. Amb la cistella o amb la càmera fotogràfica, tant s'hi val, aquest llibre serà un excel·lent company durant les eixides al camp.

JESÚS VILLAPLANA

A un tir de pedra. Inventari dels senders i camins de muntanya de la Safor

Òscar Martí Calafat, David Gomar Ibáñez,
Vicent Cervera Peiró

Col·lecció Alfons el Vell, núm. 68

Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010

A primer cop d'ull sorprèn l'acurat disseny i l'abundant grafisme, pels plànols i les magnífiques fotografies d'aquesta publicació. En aquest sentit, l'extensa documentació de cadascuna de les rutes, nivell de dificultat, temps utilitzat a recórrer-la, distància, desnivell, a més de altres dades imprescindibles per seguir una ruta concreta, ens trasllada al moment en què els autors han recorregut aquest mateix itinerari.

Els capítols que fan referència a les generalitats: el senderisme, la Safor, geografia i geologia, clima i vegetació, rius i barrancs, fenòmens càrstics i d'altres situen perfectament aquest estudi, ja que els autors han realitzat un complet estudi descriptiu del medi natural de la Safor, transmetent amb els seus coneixements medioambientals una visió calidoscòpica del paisatge saforenc amb pinzellades de la seua història, antropologia, etnologia, geologia, botànica i clima. Des de la primera pàgina, sembla ser el lector l'excursionista que recorre i visita sendes, barrancs, coves, pistes forestals, fonts, brolladors, basses, miradors, així com ser

protagonista virtual d'antigues construccions ja en desús com molins, aqüeductes, forns de calç, neveres, avui de gran interès històric i antropològic.

Un valor afegit són els apèndixs, breus però molt documentats, sobre construccions d'origen etnològic (castells, pous, ermites, el morabit de Marxuquera...) o indrets naturals singulars (com l'avenc de la Donzella, cova del Bolomor, el castell de Borró...). També la recuperació dels topònims, tasca difícil que cal agrair, suposa un profund coneixement del medi.

L'índex de les rutes, de la pàgina 63 a la 66, les agrupa tant geogràficament, com per criteris de dificultat. En aquest punt, gaudim d'una síntesi dels valors naturals de la Safor que seran descrits al llarg de tres centenars de pàgines.

La redacció, sempre concisa, amb abundants il·lustracions, com deu ser un inventari de senders i camins de muntanya, facilita el seu ús *in situ* com guia de camp, entenent que pot ser aquest un dels objectius, plenament aconseguit pels autors.

El dens contingut del llibre trau a la llum tota la diversitat de la Safor, més enllà dels acostumats circuits urbans i turístics. Descobreix rodalies singulars, a pocs kilòmetres de casa nostra, com si es tractés d'una vivència personal quasi mística, espontània i natural.

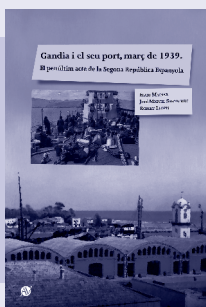
L'extrema fragilitat de la muntanya baixa mediterrània, especialment pel que fa al risc permanent d'incendis forestals i d'altres atemptats mediambientals, afegeix un valor especial a l'extensa col·lecció fotogràfica i l'abundant informació recopilada al llarg d'anys d'excursionisme d'Òscar Martí, David Gomar i Vicent Cervera. El seu treball transmet il·lusió, estima, saviesa i pedagogia, convida a recórrer qualsevol de les rutes descrites o aquell indret feréstec, que roman a la nostra memòria. La qual cosa cal agrair, atès la majoritària tendència a viure d'esquena a la natura o, el que és pitjor, a oblidar els seus valors intrínsecs, que sovint es concreta en la destrucció d'una part sempre singular del nostre medi natural. En aquest sentit, difondre de forma tan detallada i concreta certs itineraris, recòndits o vulnerables, podria facilitar unes excursions massives, que en cap cas,

haurien de produir-se. I és que a la Safor, es manté una gran afició al senderisme, que sap i estima el medi natural.

Sens dubte, el llibre *A un tir de pedra* es pot definir com una obra completa, desitjada, atractiva, alhora que senzilla de llegir i de seguir, molt documentada i amb descripcions breus però vives. Resulta un text de referència per a naturalistes, excursionistes i alhora per a tots aquells, que, siga esporàdicament o amb certa regularitat, hem caminat o pedalat, entre alguns dels paratges de la Safor, paisatges que amb la lectura d'aquesta obra semblen recuperar-se de l'oblit urbanita.

Per tot això, s'ha convertit mitjançant el "boca en boca" en un èxit de vendes, que posa en evidència que som milers els qui hem recorregut molts dels itineraris descrits en *A un tir de pedra. Inventari dels sendes i camins de muntanya de la Safor*. Un magnífic llibre, tant pel contingut com per l'acurada edició, que continuarà amb plena vigència al llarg dels anys vidents. Imprescindible.

FERMÍ ROMAGUERA PERALTA

Gandia i el seu port, març de 1939. El penúltim acte de la Segona República Espanyola.

Eladi Mainar, José Miguel Santacreu, Robert Llopis
 Col·lecció Alfons el Vell, núm. 69
 Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010

Quan hom mamprén la lectura d'un llibre que porta per títol *Gandia i el seu port, març de 1939*, pot especular amb diverses opcions respecte del seu contingut. El lector incaut pot creure que es tracta "només" de la història d'allò que els va passar als gandians al final de la guerra civil. Per contra, un lector amb certes nocions del període identificarà de seguida el lloc i la data amb el nom del coronel Segismundo Casado. Tots dos menejaran raó, però es quedaran curts en les seues apreciacions.

Posem-nos en situació. S'acaba la guerra i els fronts s'enfonsen. Molts dels responsables de sindicats i partits del Front Popular, recelosos de les promeses de benevolència proclamades per les autoritats franquistes, busquen desesperadament la manera d'eixir del país. La rereguarda valenciana viu escenes dramàtiques, especialment els darrers dies de març. El 29, València és una ciutat fantasma d'on tothom fuig i on els falangistes ja dominen la situació. (...) *¡quién te habría reconocido en aquella silenciosa ciudad*

del mes de marzo de 1939!, exclamava Ettore Vanni, director del diari comunista *Verdad*, després de descriure una ciutat idealitzada de falles, bous i vida fàcil, que havia conegut.

A València, els membres del Consejo Nacional de Defensa, en el poder des del 5 de març després d'una dura batalla a Madrid, decideixen dirigir-se al port de Gandia per emprendre la fugida per mar en un creuer anglés. Però ací la situació no és molt diferent. A partir del 27 de març, havien començat a alliberar-se els presos que es trobaven a l'Escola Pia. Durant els dies posteriors, els elements de la quinta columna voltaven lliurement pels carrers i els falangistes locals, que segons les memòries de José Martí *hiban* (sic) *a la caza de los rojos*, s'enfrontaven amb les armes a soldats vinguts dels fronts.

Així és com Gandia i el seu port acabaren per convertir-se en l'escenari d'uns esdeveniments que transcendeixen en molt l'àmbit local i que fan que, gran part de l'obra de Mainar, Santacreu i Llopis, po-

dria ser el darrer capítol de qualsevol estudi general sobre la contesa. Però no només això. Els autors es pregunten: per què el port de Gandia? per què en un vaixell de guerra britànic? Qui i quants n'eren els passatgers? I això els dona peu per aportar una visió polièdrica del tema d'estudi.

Els capítols primer i tercer ens introdueixen en el context polític general, tot explicant-nos la situació desesperada de la República després de la caiguda de Catalunya, el colp d'estat de Casado, que pretenia negociar la pau amb Franco, la consegüent caiguda del govern de Negrín, la persecució dels comunistes i, finalment, el fracàs i la fugida del Consejo Nacional de Defensa.

Per la seua banda, els capítols segon i quart ens parlen també del context, però, ara, a l'àmbit local. El bloqueig i encerclament del port de Gandia per les naus franquistes quan l'Armada republicana ja no existia és l'objecte del capítol segon, mentre que el quart ens fa un esbós de certs episodis de la història de Gandia fonamentals per entendre els fets de març de 1939.

Certament, aquest capítol ens dona la clau per copsar per què va ser tot just Gandia el port on hi hagué la possibilitat d'escapada i per què eren anglesos els vaixells que el rondaven. Els interessos britànics estaven representats des del segle XIX per la concessió del ferrocarril,

que connectava Gandia amb la industriosa Alcoi, i per la concessió del port, que s'utilitzava per a les exportacions de la taronja i d'altres productes agrícoles de la comarca. El comerç esdevingué una important font de divises per a la República durant el conflicte, i s'usaven per a la compra d'armes en altres països. De fet, l'interès dels anglesos havia situat Gandia, ja des dels primers bombardejos, en les pàgines dels diaris del Regne Unit, sobretot arran de l'enfonsament del vapor *Dellwyn* el juliol de 1938.

El capítol quart, a més, passa de puntetes pel camp minat de la Gandia en guerra, sobre el qual encara hi ha una bibliografia insuficient. Però és a partir del darrer punt d'aquest capítol quan el llibre comença a aportar les novetats més remarcables. El bombardeig constant del port de València del mes d'abril de 1938 va provocar que els vaixells de guerra no anaren ja a València, sinó que ancoraren davant del de Gandia. No obstant això, el port de Gandia va començar a centralitzar les activitats diplomàtiques del govern britànic i l'eixida dels presoners bescanviats. L'estudi documenta exhaustivament, almenys fins desembre de 1938, i a través dels informes del destacament de la Comissaria General de Fronteres i Ports, tot aquest procés d'entrades i eixides de vaixells i passatgers.

El capítol cinqué és el que introdueix més clarament la vessant humana en la visió

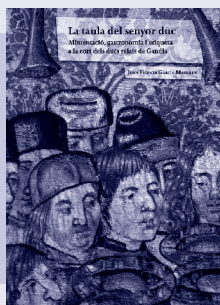
del conflicte i el que constitueix la principal novetat d'aquest estudi. La captura d'un grup de soldats italians del Corpo di Truppe Volontarie, després de la derrota humiliant de Guadalajara, serveix als autors per fer un repàs a les condicions de vida d'aquests reclusos als dipòsits de presoners de Gandia i resseguir els avatars que sofriren fins al seu intercanvi. Es posa nom i cognoms a molts d'ells, i fins i tot podem llegir fragments de les cartes que enviaven als familiars.

Finalment, el sisé capítol ens parla del drama dels últims moments. De l'embarcament en el *Galatea* i de la tragèdia del no-embarcament del port d'Alacant. Una vegada més, s'identifica els passatgers

mitjançant una llista conservada en la Fundación Pablo Iglesias i es proporcionen dades biogràfiques d'una part important dels 194 "privilegiats" passatgers.

En resum, *Gandia i el seu port, març de 1939* és una obra col·lectiva molt recomanable, tant per al lector interessat en la història local com per a l'aficionat a la història general del conflicte. Ambdós trobaran elements nous que els despertaran l'interès. Tanca l'obra un apèndix fotogràfic i documental generós, i en molts dels casos original, tot i que s'hauria agraït que acompanyara al text en compte de restar al final del llibre.

BERNAT MARTÍ

La taula del senyor duc. Alimentació, gastronomia i etiqueta a la cort dels ducs reials de Gandia

Juan Vicente Garcia Marsilla

Col·lecció Alfons el Vell, núm. 70

Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010

Durant més de cent anys, entre 1323 i 1425, la nissaga reial dels Aragó exercí la senyoria de Gandia, inicialment com a senyors del lloc i a partir de 1399, gràcies a una concessió de Martí l'Humà, darrer rei del casal de Barcelona, elevats a ducs de Gandia. Tres dinasties de nobles s'ocu-

paren del govern de la vila, comptats a partir del fill de Jaume II, Pere d'Aragó, comte de Ribagorça, d'Empúries i de Prades, a més de primer senyor de Gandia, Alfons el Vell i Alfons el Jove.

Vell i cansat de tanta fatiga com acumulava, Alfons d'Aragó, dit el Jove, morí

a Gandia sense descendència. El traspàs del darrer duc reial generà una allau de plets i disputes sobre l'herència del ducat que acabà amb el retorn de la senyoria a la Corona l'any 1461. Tot just aquest any marca una fita importantíssima relacionada amb els papers del govern de Gandia exercit pels ducs reials. Aquella extraordinària i meticulosa documentació, llibres i lligalls amb el detall de l'administració del ducat, «tota la memòria del llinatge», explica Garcia Marsilla, «van ser llavors transportats en carros a València, on passarien a formar part de l'Arxiu Reial».

Entre la prolixa documentació servada a l'Arxiu del Regne de València, classificada en la sèrie Mestre Racional, Garcia Marsilla ha analitzat uns quaderns –qüerns, en terminologia d'època– on es recullen els comptes del ducat, els quals documenten «amb una minuciositat poc habitual l'esdevenir quotidià d'una cort senyorial». Es tracta dels llibres de comptes que anotaven dia rere dia cadascuna de les compres, despeses i consums necessaris per a la vida quotidiana de la casa dels ducs. No és la primera vegada que el medievalista Garcia Marsilla ha dedicat els esforços de recerca a l'anàlisi i comprensió del sistema alimentari de l'edat mitjana, centrat en les despeses i consum de les classes dominants. Fruit d'aquesta dedicació fou l'edició d'un llibre on recollia una part de la tesi de llicenciatura sobre la història de l'alimentació valenciana.¹ Una publicació gairebé pionera dins el panorama historiogràfic valencià.

Fruit de l'anàlisi de la documentació relacionada amb els ducs reials de Gandia és el llibre *La taula del senyor duc. Alimentació, gastronomia i etiqueta a la cort dels ducs reials de Gandia* que ha editat el CEIC Alfons el Vell. La relativa aridesa dels apunts documentals, desproveïts gairebé de sintaxi i adornaments, no ha estat cap obstacle per a Garcia Marsilla, que ha esbrinat i classificat la informació de forma amena i cristal·lina adobada amb una profusió d'il·lustracions de nombroses procedències que faciliten la composició temporal i permeten imaginar la vila, el palau, els oficis, les tasques, els costums... Per a una millor lectura, Garcia Marsilla ha estructurat el contingut del llibre en tres grans blocs: consumidors, tipologia gastronòmica i ritual d'urbanitat.

El primer bloc incideix sobre el perfil que presenta el consumidor cortesà, atès que a la taula del duc no només seien el titulars de la senyoria, sinó una nodrida representació de l'estament nobiliari de la cort ducal, que l'historiador, d'acord amb la divisió de Sáiz, classifica en tres grans grups, segons una severa jerarquització de l'orde de taula, fixada i ordenada pel rei Pere el Cerimoniós en una obra importantíssima del repertori bibliogràfic europeu.¹ D'acord amb aquest costum

1. Les ordenances del rei Pere el Cerimoniós foren editades l'any 2009 després de segles d'oblit historiogràfic, vg. M. Gimeno, D. Gozalbo i J. Trenchs: *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, PUUV, València, 2009.

l'autor estableix tres cercles d'aproximació a la taula del duc, des de l'exterior vers l'interior, on romanien el poder ducal. El primer cercle el constituïen els servidors exteriors, «agents externs a la casa senyoria que prestaven serveis a canvi de rendes», en expressió de l'autor. El segon cercle incloïa els estaments de la petita noblesa lligats a la cort ducal a través de la prestació d'alguns serveis. El centre era ocupat pels servidors més pròxims al duc.

El segon bloc, potser el més interessant de *La taula del senyor duc*, és una anàlisi detallada de la dieta seguida pels ducs i la cort instal·lada a Gandia. Entre tots els ingredients més consumits ressalta de forma rutilant el consum de carn, considerat el primer aliment de la noblesa, bàsic en la dieta de l'aristocràcia i element fonamental de l'aparença de les cases de nissaga important, sense la presència de la qual resultava difícil mantenir l'*estatu quo* social. Però, en realitat, què menjaven, quina classe de carn guisaven els cuiners per als senyors ducs? Segons Garcia Marsilla, amb qui coincideixen la major part dels estudis, la carn més consumida era la de moltó, a distància de les altres viandes com el porc o la volateria. Les fórmules no les explicita la documentació consultada, però no és difícil escatir les receptes que devien seguir els cuiners de palau. Probablement, els cocs devien conèixer els plats clàssics de la cuina catalanooccitana, una tècnica depurada

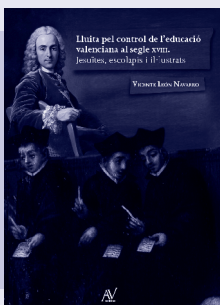
que ultrapassà els territoris on s'assentava i exercí força influència a la Mediterrània. Els rostits eren una de les receptes més recixides i conegudes, amanides amb diverses salses, entre les quals cal destacar la "salsa de pago", adequada per al moltó, molt especiada i valorada pels comensals. El repertori clàssic del *Libre de Sent Soví*, del segle XIV, devia ser una de les pautes que devia seguir la taula del duc. Hi trobem l'espatala de moltó farcida, freixura de moltó o tripes de moltó. Molt semblantment devien conèixer el tractat francès *Viandier pour appareiller toutes manières de viandes*, atribuït a Guillaume Tirel, dit Taillevent, del segle XIV, una compilació de receptes similar al de Sent Soví: *briget de mouton, epaules farcies de mouton, rôti de mouton*, etc. La resta d'ingredients carnis que assortien de matèria primera el rebost dels ducs formen part del costum de l'època: porcs, volateria o animals procedents de l'abundant cacera de la senyoria. La presència al tinnell d'enormes safates i fonts amb tota classe de 'pitances' mantenia un significat social d'ostentació i riquesa. Sembla estrany, com manifesta Garcia Marsilla, que cadascun dels comensals fóra capaç d'engolir-se tanta carn com li era presentada a taula. Tanmateix, caldria pensar en un segon escaló, en el qual els sobrants del convit ducal devien servir per a nodrir i alimentar l'enorme quantitat de servidors, a la manera dels patricis romans.

No sobta gens la golafreteria dels ducs amb la tonyina, entesa històricament com un tresor de la mar, ni tampoc que el senyor preferís la de 'sorra', tan alta de preu com en l'actualitat. Altra cosa és que la 'tonyina de gerra' es correspongués amb la moixama, probablement no; sóc del parer que sota aquesta denominació genèrica convivia diverses peces de l'animal com la tonyina del cap, la negra, la de taconet, el bull... Aquest túnid, amb la sardina, abans de l'arribada del bacallà als mercats valencians, eren d'obligada provisió per als botiguers de la vila: d'octubre a Pasqua, sardines o similars, i la resta de l'any, tonyina. No sembla que el congre pertanyi a la família de les morenes, encara que sí que es menjava en època medieval, com el congre en salsa. Notem l'ús d'algunes espècies piscícoles que han desaparegut de la cuina de la Safor, com la llampuga, tot i que el consum es manté en d'altres indrets com la Marina Baixa. És convenient de ressaltar, com fa l'autor, la predilecció del duc pel marisc, el qual, després de menjar-se dos pollastres i un consomé de gallina es va demanar uns «lagostins», com aperitiu per a un bon plat de llentilles. Llamíneria gastronòmica que compartia amb el IV duc, Francesc de Borja, que els preferia empanats, els llagostins, tan dels gust del Renaixement. El cosmopolitisme de la cort el notem en la presència de personal francès al seu servei com el coc, Bastart de Rems, i el boteller Bernard d'Armanac, de procedència occitana.

El tercer bloc completa el text amb l'anàlisi detallada dels rituals de taula, el servei, la tècnica, l'ordenació de les sales, les cuines, etc. Uns ritus que eren seguits estrictament, la funció dels quals estava directament preparada per a l'enaltiment i la preeminència social dels ducs de Gandia. Hem de tenir present que moralistes catalans com Francesc Eiximenis, coetani d'Alfons el Vell, escrigueren diversos tractats sobre l'etiqueta i la forma de comportar-se socialment a taula en una obra de lectura polièdrica: *Lo terç del chrestia*. El protocol de l'alimentació ducal perseguia un objectiu concret: manifestar l'elevada pertinença social dels Aragó.

Clou el llibre un apèndix amb la transcripció d'un fragment dels documents consultats, concretament els que es corresponen amb el consum d'aliments fets per la cort d'Alfons el Vell durant el mes de març de 1410, gairebé a les acaballes de la seua vida i, encertadament, els menús servits aquest mateix mes, dia a dia, a més d'un inventari de la roba de taula de 1377. Vista l'extraordinària riquesa dels fons documentals d'aquest centenar d'anys estudiats per Garcia Marsilla en què Gandia fou regida pels ducs reials, m'agradaria pensar que aquest llibre és un punt de partida, i no final, sobre aquest fons documental.

JOAN IBORRA

Lluita pel control de l'educació valenciana al segle xviii.

Jesuïtes, escolapis i il·lustrats

Vicente León Navarro

Col·lecció Alfons el Vell, núm. 72

Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010

El segle xviii va ser un segle *éclairé*, il·luminat, cosa que es notava en molts àmbits de la vida. Potser per això mateix és un temps que sedueix per la claredat, la qualitat i l'abundància de les fonts acumulades. Entre elles, la riquíssima correspondència de Gregori Maians i Ciscar.

El llibre comença amb la creació de la Companyia de Jesús, un orde 'diferent', i l'elecció de Gandia com a seu de la primera universitat jesuítica espanyola. Gandia era (i és) una joia de la Companyia i del seu estol de sants fundadors, entre els quals Francesc de Borja fou una figura decisiva. El naixement de l'Escola Pia de la mà de Josep de Calassanç és el tema del segon capítol. En un tercer *tempus* es tracta de l'arribada dels jesuïtes a València i les seues polèmiques amb la Universitat i amb l'Escola Pia. En el quart s'analitza l'expulsió dels jesuïtes, l'auge dels escolapis a València i la polèmica sobre la gramàtica llatina, en la qual jugà un paper important Gregori Maians. El darrer capítol recull l'interés pels certàmens, els exercicis i les manifestacions

religiosoliteràries, les quals constituïen un efectiu i efectista aparador propagandístic.

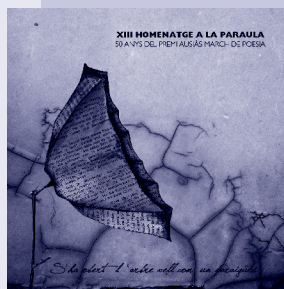
L'obra no solament reflecteix l'explícita lluita pel 'control' de l'ensenyament sinó també les diferents concepcions de la persona i de la societat que jesuïtes i escolapis tenien. Tenien en comú que el punt més important del seu treball era l'educació religiosa, cosa que va condicionar i llstar l'ensenyança espanyola del xix. Els escolapis, però, més humils i encarrats a l'educació popular, saberen adaptar-se millor als temps i tingueren una mentalitat més oberta i dirigida al progrés, la felicitat i el benestar de la nació, sota el seu lema de 'pietat i lletres'. No obstant això, la necessitat d'atenció i de bons mestres que l'educació requeria no va ser satisfeta suficientment per l'estat i la societat.

El llibre constitueix un bon complement d'obres prèvies de Pilar Garcia Trobat i de Mariano Peset sobre les universitats jesuítiques; o les de Gabriel Garcia Frasquet sobre la història de l'ensenyament

a Gandia. A més a més, hom descriu gràficament l'ambient clerical de la ciutat ducal del xvi (*Gandia está hecha un monasterio*), on es produïa una veritable

'explosió evangèlica'. El llibre de León resulta, ell mateix, un obsequi de saviesa i d'il·lustració.

JESÚS EDUARD ALONSO I LÓPEZ

XIII Homenatge a la paraula

50 anys del Premi Ausiàs March de Poesia

S'ha obert l'arbre vell com un paraigües.

Selecció de textos a càrrec de Josep Lluís Roig

i Maria Josep Escrivà

Ed. CEIC Alfons el Vell i l'Institut Municipal d'Arxius

i Biblioteques (IMAB), Gandia, 2009,

Feliç aniversari

Aquest llibre aplega una mostra de tots els guanyadors d'un dels premis literaris més importants en la nostra llengua, l'Ausiàs March de Poesia. Per la seua trajectòria, persistència en el temps i qualitat de les obres guardonades i dels autors, el Premi Ausiàs March de Poesia esmentat s'ha erigit també en el més cobejat pels poetes que escriuen en català.

Com molt bé diu Sam Abrams en un dels pròlegs que acompanyen el recull, el premi ha seguit sis tendències generals (cite textualment): "premiar primers llibres de noves veus", "premiar nous llibres de veus emergents", "premiar primeres obres majors d'autors destacats", "premiar obres noves d'autors majors", "premiar obres

noves d'autors importants" i, finalment, "premiar obres extraordinàries". És a dir, els millors llibres de totes les tendències possibles. Així doncs, des que es van inaugurar, l'any 1959 –gràcies a la iniciativa d'un grup de persones encapçalada per Joan Climent i Juan Manuel Bonastre, com conta Josep Piera en un altre dels textos que precedeixen l'antologia–, que aquests premis han donat a conèixer les veus poètiques més destacades del moment. Algunes d'aquestes veus, però, ja han passat a l'oblit perquè, si van resultar premiades en un moment donat va ser gràcies a la imperícia o l'aquiescència dels membres del jurat –només cal recordar, com diu Marc Granell, un altre dels prologuistes, "l'etapa carrinclona i blavera" perquè va haver de passar el premi.

Ultra aquestes consideracions extraliteràries i històriques, de nefastes conseqüències per a la literatura –i per als lectors, autèntics beneficiaris o *perjudiciaris* de les obres premiades, no ho oblidem–, i convenientment bandejats els autors prescindibles que no compleixen amb els mínims estètics que exigeix un premi de referència i d'alta volada, com és el cas del Premi Ausiàs March de Poesia de Gandia, la major part dels premiats han aconseguit amb escreix amb el compromís de la literatura. Noms com ara Pere Quart, Vicent Andrés Estellés, Vicent Salvador, Jaume Pérez Montaner, Josep Piera, Enric Casassas o Gaspar Jaén, per citar-ne només uns exemples, en català; o els de José Agustín Goytisolo i César Simón, en llengua espanyola, avalen per si sols l'excel·lència d'aquests premis. A més a més, segons Sam Abrams, aquest és un premi que contribuirà a establir un cànon literari en llengua catalana, un dels quatre objectius a què hauria d'aspirar un premi de poesia. El mateix Sam Abrams s'atreveix a establir-ne un, de cànon, amb els materials premiats al llarg de cinquanta anys a la ciutat dels Borja. Un "cànon de Gandia" que, a parer del crític i escriptor anglocatalà, estaria format per: 1. *Vacances pagades*, de Pere Quart; 2. *Vidre ferit de sang*, de Maria Beneyto; 3. *Materials per a una mort meditada*, de Marc Granell; 4. *Partitura laberint*, d'Antoni Ferrer Perales, i 5. *D'equivocar-se així*, d'Enric Casasses.

Els altres tres objectius, també a parer del prestigiós crític, Sam Abrams –un dels millors lectors de poesia que conec–, són: estimular la creativitat literària en llengua catalana, defensar la producció en aquesta llengua i fer-ho des de l'administració pública o des del sector privat. I, després que l'any 1979 desapareguera la modalitat en castellà, que també incloïen els premis gandians, val a dir que els objectius s'han aconseguit amb escreix, també segons els prologuistes, inclosos Josep Piera i Marc Granell, que han contribuït amb obres pròpies o com a membres del jurat en diverses edicions a mantenir els premis intactes, i a garantir-ne la perdurabilitat.

A banda la dissertació crítica de Sam Abrams –com sempre impecable i perspicax–, i de la de Josep Piera, que repassa des del punt de vista històric la trajectòria dels premis, cal subratllar les contribucions d'altres escriptors –poetes tots– íntimament vinculats a l'efemèride literària de més anomenada i prestigi de la Safor. Marc Granell ens conta la seua personal visió sobre el particular, anècdota personal inclosa, com a guardonat l'any 1979, quan es produeix el punt d'inflexió lingüístic; Rubén Luzón fa el mateix, com a guanyador de l'any 2008, i Josep Lluís Roig i Maria Josep Escrivà en fan de presentadors, a més d'haver fet possible la selecció com a antologuistes i editors.

JULI CAPILLA

XIV Homenatge a la paraula.

Tot el temps que ens hem buscat.

Feliu Formosa

Selecció de textos a càrrec de Maria Josep Escrivà

Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010

Encara sort que existeixen les finestres

El 20 de novembre de 2010 tenia lloc, al teatre Serrano de Gandia, l'homenatge a la paraula en forma d'espectacle titulat *Formosa per Formosa* (Ester canta Feliu). Hi participava Ester Formosa amb Maurici Villavecchia, Horacio Fumero i Matthew Simon, bàsicament. Era un espectacle musical construït a base dels textos de Feliu Formosa, pare de l'actriu i cantant. Aquella va ser una manera privilegiada d'escoltar les paraules de Feliu en els vesants principals de poeta i traductor. Ara, amb l'antologia *Tot el temps que ens hem buscat*, el lector de poesia pot assaborir amb tranquil·litat alguns d'aquells textos, amb la possibilitat, que no ofereix el teatre, de la relectura.

El volum conté, com és habitual, la introducció de la persona que fa l'antologia (Maria Josep Escrivà), a continuació un text entranyable en què Feliu Formosa explica la trajectòria, com a actriu i cantant, de la seua filla Ester, i després diferents blocs de poemes, de producció pròpia o traduccions, especialment de l'alemany.

Feliu Formosa és un excel·lent assagista i traductor. La seua faceta com a poeta és més irregular, però agafa carta de naturalesa especialment en els poemes de determinats poemaris que parteixen d'una vivència i no d'una reflexió pura. Com a bon artista total, que ha anat tastant diferents gèneres, fins i tot el de la metalingüística, construeix tot sovint els seus edificis poètics a partir del dubte i d'una humilitat lloable, poc freqüent a calcs poetes ("Vora la vella cadira de jardí, que degota, quantes coses m'ignoren"). Formosa no es pot abstraure mai, ni tan sols en la poesia, que sol ser el gènere del jo, de tota la literatura que ha begut. És un entusiasta del teatre, de la literatura, de la música culta, que coneix a la perfecció. Com més va, més es decanta pel gaudi estètic i pel reconeixement del talent de tots els autors que ha traduït i que li han anat atorgant una vasta cultura de la vida (o no era això, la literatura?).

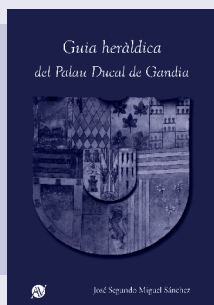
Al llarg dels pocs poemes de l'antologia dedicats exclusivament a la producció pròpia, es fa palesa una experiència úni-

ca del poeta amb les diferents arts. El Formosa de la malenconia humana, que vol deixar-se anar per aquest sentiment i no se n'amaga, passa del full en blanc a les notes musicals, i d'aquestes a l'arquitectura dels edificis, i de tot això a la reflexió sobre la construcció de la literatura. És per això que és "amic de la tarda d'hivern que em disposa a un poema que no pot ser acomplert". Perquè la mateixa poètica li demostra que el poema "no té fi". Formosa respira art pels quatre costats, i aquesta vivència, que li ha ajudat a sobreviure algunes experiències vitals doloroses, també li atorga un present ric, encara que continuament suspès en la nostàlgia. ("I tants de rostres rere les

finestres recordades: dones grans que fan visita a la cambra de reixa i miren els vianants, infants que enganxen el nas al vidre, noia que s'atura un breu moment entre els visillos com per deixar que vegin els seus ulls, i l'escriptor que alça la vista del paper blanc amb angoixa i mira l'exterior sense veure res (...) Encara sort que existeixen les finestres").

La part central de l'Homenatge a la paraula conté poemes de Bertolt Brecht, Johannes Robert Becher, Ingeborg Bachmann, François Villon, Georg Trakl, Oskar Loerke, Else Lasker-Schüler, Karin Kikus i altres.

MAITE INSA GUALDE

Guia heràldica del Palau Ducal de Gandia

José Segundo Miguel Sánchez

Col·lecció Quaderns Comarcals, núm. 23

Ed. CEIC Alfons el Vell i Ajuntament de Gandia, Gandia, 2010

La conjuntura del V Centenari del naixement de Sant Francesc de Borja val a José Segundo Miguel Sánchez per a retre un particular homenatge al IV duc, extensiu al llinatge Borja, però també per a deixar a la posteritat un record de l'esdeveni-

ment: una obra que recull l'heràldica de la família Borja a través dels segles, dins d'un escenari ben concret com és el Palau Ducal de Gandia.

Si nou —per inesperat— podia paréixer el tema, àrdua i valenta resulta l'empresa

d'endinsar-se en l'embolic heràldic, d'ordenació meticulosa i severa, de precisions afiligranades, de fraseologia específica i lèxic especialment tècnic. Era una de les poques flors que faltaven en el jardí d'aquest palau sobre el qual sura el núvol d'una àmplia bibliografia, que l'autor recull i en la qual únicament trobe a faltar el gran genealogista i il·lustre difusor gandià Felipe G. Perles Martí, que va estudiar i va proposar l'escut de diversos pobles de la Safor i que ja en la seua *Historia Gráfica de Gandía* (1981, pàgs. 108–09) va deixar una descripció precisa de l'escut compost ubicat en el sostre del primer saló de la Galeria Daurada, el mateix que amb variants trobem en un angle del pati d'armes.

La *Guia* va precedida d'una introducció —brevíssima, tot i que necessària per al lector no especialitzat en aquesta ciència auxiliar de la Història, coneguda com Heràldica i en la qual quasi tots ens sentim profans—; una espècie de prefaci que ajude a distingir els uns dels altres els elements i símbols heràldics. Avui, que s'interpreta amb sentit històric aquell afany de la vella aristocràcia per exhibir armes personals pròpies i diferenciades, torna a adquirir interès nou tot allò relatiu a llinatges i blasons, si bé no amb l'orgull social elitista d'altres temps, sinó com a plaer cognoscitiu, i, en aquest sentit, José Segundo Miguel encarna la figura de l'*herald* de la qual parla, aquell personatge

que vigilava i regulava el complex sistema heràldic per evitar la confusió, les repeticions inoportunes o la inclusió d'elements improcedents. A la seua manera, té en la seua obra un paper aclaridor idèntic al d'aquell vell personatge.

Una oportuna ressenya històrica de l'escenari, és a dir, del Palau, precedeix l'exposició pròpiament heràldica i permet al lector situar-se en el context. En una brevíssima síntesi entrellaça les tres etapes clau que visqué el Palau: el període d'inici (amb els ducs reials Alfons el Vell, al final del s. xiv i al principi del xv, Alfons el Jove —del 1412 al 1423—) i la reversió del ducat a la Corona en morir aquest últim sense descendència; l'etapa d'èpica, que s'obri amb la compra (1485) del ducat per part del cardenal D. Roderic de Borja per al seu fill Pere Lluís de Borja, primer duc de Gandia, i es manté en ple auge amb les figures rellevants com Joan de Borja, III duc, Francesc de Borja, IV duc, i els seus successors immediats; i l'etapa de decadència, en la qual s'arriba a la pèrdua del llinatge Borja, com ocorre quan el 1740 mor l'últim Borja (Lluís Ignasi de Borja i Fernández de Castro) i la titularitat del ducat passa a parents que entronquen amb cases nobiliàries alienes als Borja.

L'itinerari expositiu es projecta a través d'un recorregut natural i lògic, de fora cap a dins: des d'allò més exterior (l'escut de la façana) fins allò més intern i íntim,

la cambra de la duquessa. No deixa en l'oblit cap racó noble i analitza i interpreta tots i cadascun dels elements-símbol que el gran immoble alberga, els més directament relacionats amb la família Borja, els que obeeixen a aliances i entroncaments col·laterals i, fins i tot, uns altres que responen a referents jesuítics.

La Història té ací un paper important perquè ella mateixa justifica i aclareix com des de l'antiquíssim blasó dels Borja, que ho va ser i és de la petita ciutat aragonesa Borja, i que representa un bou *passant* [que camina] de gules [en roig], sorgeix un amplí ventall de variants heràldiques amb les quals exhibeixen els símbols de la pròpia individualitat els diversos membres de la gran família Borja i els generats per aliances matrimonials que hi van entroncar, fet pel qual al blasó primitiu es van sumant les armes de les cases reials d'Aragó, Castella, Portugal, les de famílies nobiliàries o il·lustres amb les quals emparenta, siguen d'àmbit peninsular o pertanyents a la noblesa italiana, com els Doria i els Colonna.

Cada escut és una fita en el llarg viatge heràldic; s'imposa un moment per a la descripció detallada, de la mateixa manera que s'imposaria un temps per a la contemplació en l'itinerari real. Tot allò comentable s'analitza; tot allò diferent es particularitza amb precisions subtils; tot símbol, forma o color (metall o esmalt) s'interpreta perquè ha de ser interpretat i

explicat, conscients que el rigor heràldic exigeix paciència i col·laboració per part del lector.

El magne recorregut, ací fet llibre, s'inicia amb l'escut de la façana, que probablement ens remeta en el temps a l'etapa del tercer duc, Joan de Borja, i que recull un poc al marge d'una ortodoxa ordenació heràldica, les armes dels llinatges Borja-Oms. En la detallada descripció de l'escut, i a través de l'anàlisi del passat històric, queda de manifest un fet freqüent en heràldica i és que cada membre d'un mateix llinatge tendeix a interpretar a la seua manera els elements que acompanyen el blasó o símbol comú, i ocorre, per exemple, que el bou, que en els papes Calixt III i Alexandre VI apareixia com a *passant*, és a dir, en actitud de caminar, queda plasmat ací *pasturant*, o es dona el cas que s'agrupen, com ocorre en aquest escut, elements que se n'ixen del protocol reglamentari: és el cas de la presència d'àngels sostenidors o de les dues figures —també sostenidores— que flanquegen el conjunt i que, tot i que molt deteriorades i quasi irreconeixibles, pareixen homes salvatges, coberts de pèl llarg i espès, figures que podem contemplar en monuments diversos.

Si tornem al blasó, l'autor adverteix que el bou no és un element-símbol exclusiu dels Borja; que és freqüent en la nobiliària valenciana a partir del segle xv i que l'esgrimeixen com a blasó llinatges com

els Boïl, els Bonastre, els Bonet i els Bou. Casualment (?), tots amb arrel *Bo-*. En l'últim pareix clar que onomàstica i heràldica es corresponen: *bou* (de *bove*), però seria un error greu establir aquesta correspondència per a la resta dels esmentats o fins i tot per a Borja, com s'ha fet en ocasions. Pense, com l'autor, que per a l'ètim Borja resulta més encertada la connexió amb la veu aràbiga *borg*, 'torre', i que per a interpretar el blasó, més que a l'etimologia cal apel·lar a la simbologia: el bou simbolitza el treball, l'austeritat; i en el cas de representar-lo com un brau, el poder, la fertilitat.

De tota manera, les variants iconogràfiques s'han deixat sentir al llarg de la història i, així, el pacífic bou *pasturant* al final es converteix en toro brau *passant*. Cada membre de la família ha orlat després el blasó (bou o toro) amb elements-símbol distintius propis; si l'escut primitiu no portava bordures, el d'Alfons de Borja (Calixt III) i el de Roderic de Borja (Alexandre VI) mostraven —amb variants iconogràfiques— bordura de gules, amb vuit gavelles de sinople; el de Roderic de Borja faria figurar les armes dels Oms (per l'àvia paterna).

Resultaria prolix i fora de l'àmbit d'aquesta ressenya que ens detinguérem en cadascun dels escuts i que seguïrem l'estela del llibre, tot i que criden l'atenció alguns casos més curiosos, com l'escut d'armes d'Alfons el Vell (amb els quatre pals de

les armes d'Aragó) en el pany de la porta d'entrada o el conjunt heràldic dels ducs de Gandia, en un angle del pati d'armes del Palau, amb tota la profusió de quarters representatius de les aliances nobiliàries (Borja, Centelles, Figuerola, Velasco de Frias, Oms, Colonna, Doria, Còrdova, Portugal, Castro-Pinós, Castro de Portugal, Ponce de León, Aragó, Cardona, Enriquez de Castilla, Barretto de Portugal). Cridanera resulta també la porta que des de la galeria dóna accés al Pati de Canyes i la decoració heràldica de la qual recorda l'enllaç matrimonial Borja-Centelles, és a dir, del duc Carles de Borja (fill de Sant Francesc) amb la comtessa d'Oliva, Magdalena Centelles.

Amb pautes semblants a les anteriors descripcions es recrea en tot allò digne de comentari que apareix en les sales i estances nobles: refectori (o Sala dels Estats de Sardenya), Galeria Daurada, Saló de Corones, capella neogòtica (antic despatx del sant duc), la Santa Capella (oratori particular del sant), la galeria de les ceràmiques i la cambra de la duquessa.

Cal reconèixer la voluntat didàctica per part de l'autor: si per a satisfer l'iniciat o al simplement curiós en el tema dels Borja aporta sapiència, ofici i rigor, per a centrar l'interès del lector normal alleuja l'erudició amb oportunes explicacions dels conceptes heràldics: camp (fons), quarters, bordures, timbre, cimera, divisa, sostenidors, llambrequins..., —que recull

després en un glossari apendicular— i no dubta a recórrer a precisions aclaridores encertades, que poden constituir elementals regles d'ordenació heràldica per als versats, però que el lector general agraeix, com —per exemple— que en els quaters (compartiments secundaris d'un escut per a representar les armes paternes i maternes), les paternes es col·loquen a la dreta i les maternes a l'esquerra [esquerra i dreta de l'espectador, respectivament]; o que l'ús d'àngels sostenidors era patrimoni exclusiu de reis i prínceps, i que —pel mateix motiu i per no tenir privilegi reial— quedava vetat a la resta de la noblesa; que no tenien dret d'ús d'armes timbrades aquells que no gaudiren de títol nobiliari; que el lleó és la figura emblemàtica més emprada en heràldica o que l'*escacat* és una de les més antigues i nobles figures de blasó. Es deté a distingir entre *estel* (estrella sense cua) i *estrella* (estrella amb cua), entre *besant* (peça de forma redona i plana), que va en metall, or o plata, i *rodella*, que va en esmalts o colors, per esmentar-ne alguns casos.

Per a satisfer aquesta natural curiositat que desperten els elements-símbol, l'autor s'ocupa d'endolcir el comentari destil·lant de tant en tant la goteta de mel de l'oportuna simbologia. El metall *or* simbolitza noblesa, esplendor, riquesa; el metall *plata* o *argent*, bondat, innocència; el *losange*, elogi de fets memorables; el *sinople*, amiatat, servei, respecte;

la *corona*, sobirania, jurisdicció; l'*elm*, noblesa; l'*escacat*, prudència i talent estratègic per a la batalla...

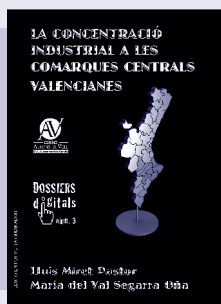
Per si els esperits més exigents volen arribar al fons dels convencionalismes lèxics i saber el per què de cada veu: *gules*, *sable*, *sinople*, *losange*... La filologia podria complaure'ls i explicar que els tecnicismes són, la majoria, d'origen francès (no debades fou França el bressol de l'Heràldica) i foren trets al llarg de l'edat mitjana de realitats naturals (forma, color, col·locació, funció...), si bé després la semàntica ha pogut modificar-ne, per extensió, reducció, assimilació o oposició el significat inicial; així, per exemple, *atzur* (blau) (del fr. *azur*, [des de l'àrab *aladsur*, 'blau']); *gules* (roig) —en francès *gueules*— [pl. de *gueul*, 'trossets de pell d'animal per ornamentar la roba']; *sinople* (verd), del fr. *sinople* [des del gr. *sinooipsis* 'terra roja de Sinope'], tots tres sobre la circumstància color; *vair* (esmalt de dos colors, plata i atzur, en forma de campanetes en posició contraposada), del fr. *vair* (des del llat. *Varius*, 'vari', 'variat'), per la posició i el doble color; *losange* (tauler de cases romboïdals), del fr. *losange* (del gàl·lic **laus* 'pedra plana', [des del b. llat. **lausia*, 'llosa'], per la forma o col·locació... Però açò és filologia, no heràldica.

En fi, que ens trobem davant d'una obra ben documentada, d'estil planer i pedagògicament exposada. Només queda felicitar l'autor pel seu esforç de fer senzill

allò que per naturalesa pareix complicat i de fer amé i entretingut allò que per si sol hauria de resultar àrid, així com animar el lector a agafar—com abans millor— un

exemplar d'aquest llibre que en el marc de la nobiliària borgiana resulta imprescindible per al nostre temps.

ABELARDO HERRERO

La concentració industrial a les Comarques Centrals Valencianes

Lluís Miret Pastor, María del Val Segarra Oña
Col·lecció Dossiers Digitals, núm. 3
Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010

Quan necessitem qualsevol cosa que no tenim, sempre podem acudir al nostre veí. En raó de les limitacions geogràfiques, les empreses cobreixen les seues mancances treballant les unes per a les altres i per tant situant-se unes i altres en proximitat, la qual cosa fa obtenir alguna mena d'avantatge.

A les Comarques Centrals Valencianes, les principals poblacions, com ara Alcoi, Xàtiva, Ontinyent, Gandia i Dénia, desenvolupen una àrea d'influència econòmica on encetaren un procés d'industrialització, definint una forma de treball localitzada.

Tenint en compte la problemàtica de la delimitació geogràfica, trobem que dins del territori existeix una diversitat econòmica que presenta grans nivells de concentració i especialització, de tal manera

que indústria, turisme, comerç, serveis i agricultura conviuen en un espai ampli.

Els autors, Lluís Miret Pastor i María del Val Segarra Oña, s'han fet eco en aquest treball de l'esmentada iniciativa i, amb un ampli estudi, tot analitzant molt bé les dades obtingudes, ens hi donen una magnífica visió de la situació industrial a les Comarques Centrals Valencianes.

Des de diferents perspectives, els autors pretenen crear un model per a l'estudi de la concentració geogràfica en un territori, tot mesurant la importància de les externalitats en la localització industrial, l'anàlisi de nous àmbits geogràfics de referència i la comparació amb les divisions territorials tradicionals, el que suposa estudiar la rellevància de les economies d'aglomeració, principalment en el sector industrial.

Per conèixer el paper que juguen les CCV dins de l'economia valenciana, han comparat, en un treball molt complet, sector per sector, tot identificant els clústers i analitzant el paper de les externalitats en la localització de les empreses. Així, en una economia globalitzada, el territori juga un paper clau en la competitivitat de les empreses, però també s'hi adverteix l'escassa presència dels sectors tecnològicament avançats.

La incorporació de la Universitat, mitjançant convenis de col·laboració amb les empreses és clau per aprofitar els recursos en I+D+i, i així augmentar la productivitat i la qualificació del treball, que fa palés la idoneïtat de treballar amb mercats laborals locals.

L'aprofitament d'aquestes externalitats és bàsica per a comprendre el paper que el territori juga en la competitivitat de les nostres empreses, i per tant cal desenvolupar una política industrial capaç de mantenir i reforçar els seus avantatges. L'anàlisi econòmica que els autors han fet podrà ajudar a aconseguir unes polítiques laborals i econòmiques més racionals i efectives.

En una economia tan globalitzada, on podem trobar de tot i des de qualsevol lloc del món, no li donem tanta importància a qui tenim més prop, els nostres veïns. Volem agrair als autors el fer-nos coneixedors de la situació industrial dels nostres veïns, és a dir, de la concentració industrial a les Comarques Centrals Valencianes.

Mª DOLORES RIBERA

Per terres dels Borja

Santiago La Parra López

Ed. Consell Municipal per a la commemoració del Centenari del naixement de sant Francesc de Borja, Ajuntament de Gandia i CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2009

Santiago La Parra López ens proposa en la guia *Per terres dels Borja* que l'acompanyem en un itinerari que pretén donar-nos a conèixer els territoris valencians en els quals és perceptible encara hui en dia la presència de les construccions,

creacions artístiques o d'alguns records de la que fou la família valenciana més universal, els Borja.

La guia, estructurada en quatre apartats, ens permet, des dels orígens valencians

dels Borja a Canals i Xàtiva, i després de desviar-nos momentàniament per Albaida i Llombai, arribar a València per a, des d'ací, marxar a Gandia i finalitzar el nostre recorregut en alguns llocs singulars dels seus voltants. També, malgrat que ara no és objecte fonamental d'estudi, són contínues les referències a la ciutat de Roma, ja que fou allí on els Borja iniciaren la fortuna familiar, aconseguiren la glòria mundanal i des de la qual, posteriorment, es transmeté a la posteritat el que s'ha conegut, potser amb més passió que bon criteri, com la llegenda negra borgiana.

Als excel·lents coneixements que l'autor té de la història dels Borja, afegeix ara la seua capacitat narrativa per anar endinsant-nos, a vegades no sense subtils detalls d'ironia, en el món, entre enigmàtic, real i, fins i tot, a vegades morbós, que envoltà sempre aquesta família. D'aquesta manera, l'autor, a més de les dades biogràfiques dels personatges més coneguts i dels fets històrics més rellevants en els quals es trobaren immersos els Borja, analitza també les característiques fonamentals de les creacions artístiques lligades a la família. A poc a poc, en el recorregut pel món dels Borja que se'ns proposa, el lector va trobant-se immers en una mena d'atmosfera borgiana quan davant d'ell s'entravessen tot tipus de personatges com ara dos papes Borja, una rastellera de bisbes, arquebisbes i cardenals, una duquessa monja i un duc sant, paratges

naturals com la Safor, la Costera i la Vall d'Alfàndec, muralles de Gandia, esglésies pertot arreu, torrasses com les de Canals i la del Pi a Gandia, palaus d'Albaida, Gandia i València, monestirs de monges clarisses, pintors com Paolo de Sant Leocadio, Goya i Segrelles, per citar alguns dels més coneguts, etc. Si alguna esmena cal fer, a ben segur justificada per l'autor per no haver-hi detalls significatius, seria la de no haver-se detingut en altres llocs lligats també estretament als Borja com ara les baronies de Corbera i de Castelló de Rugat, el Real, Bellreguard, Xeraco, etc. No obstant això, en finalitzar el nostre recorregut per aquest món apassionant dels Borja que Santiago La Parra ens ha proposat, ens queda com una mena d'insatisfacció, de voler conèixer encara alguna cosa més i, per tant, de ganes de prosseguir aprofundint en la història d'aquesta família valenciana tan universal.

La guia que, a més d'editar-se en valencià, s'ha editat també en castellà i anglés, pretén així aconseguir que un públic més ample i, sobretot, els nombrosos visitants del nostre territori puguen disposar d'una eina útil que els permeta endinsar-se en el coneixement dels principals monuments històrics lligats a la família dels Borja i en els trets històrics fonamentals davall els quals trobaren vida. Darrerament, pensem que és un gran encert el format d'edició adoptat, perquè la guia permet que el visitant o lector pugua fer-la servir al ma-

teix temps que visita l'itinerari que se li proposa, utilitzant cadascuna de les tres llengües, ja siga *Per terres dels Borja*, *La Tierra de los Borja* o *Trouhg the lands of the house of Borja*.

No resta sinó felicitar Santiago La Parra pel magnífic treball que ara ens presenta, ja que no resulta gens fàcil conden-

sar tanta informació i tan actualitzada en tan poques pàgines. Així mateix, s'ha de felicitar també les institucions oficials que han fet possible l'edició de la guia, animant-les que prosseguisquen en el seu compromís de donar a conèixer la nostra realitat històrica.

FRANCESC PONS FUSTER

La ruta dels clàssics

Josep A. Gisbert Santonja

Ed. Consell Municipal per a la commemoració del Centenari del naixement de sant Francesc de Borja, Ajuntament de Gandia i CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2009

Lentament i gradualment creix el bagatge de títols que pretenen posar a l'abast del viatger les dades culturals que forniren una etapa considerada extraordinària per a les lletres catalanes medievals: el Segle d'Or. Alguns dels més importants escriptors d'aquesta època nasqueren al vell Regne de València i més concretament dins un territori d'abast escàs, conformat per unes poques poblacions, entre les quals Gandia s'albira com l'eix central sobre el qual cal centrar l'atenció. Gisbert és un expert en la unió d'aquelles parts disperses pel devenir històric però que han mantingut una coherència documental ferma.

La Ruta dels clàssics trenca la consideració d'un text merament informatiu i turístic per endinsar-se entre les tesselles del mosaic literari del segle xv. La intenció roman clara des de les primeres línies en què l'autor planteja una lectura del paisatge a partir d'una òptica focalitzada en «les arquitectures de l'art i en els entorns naturals i/o entropitzats» que trepitjaren les figures literàries de Pere March, Ausiàs Marc, Joanot Martorell, Bernat Fenollar i Roís de Corella. Autors d'obra de vàlua reconeguda que troben en aquest text una empara insòlita.

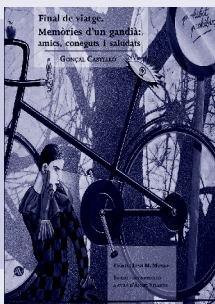
Sòbriament i útilment maquetada, la guia distribueix l'espai literari sobre les

cendres paisatgístiques i restes arquitectòniques que avui encara podem observar. La guia es divideix en set itineraris dissenyats a partir de les biografies dels autors medievals citats. Cadascuna de les rutes comprèn una lleu descripció de la ciutat o viles visitades, un recorregut succint pels monuments que poden cridar la nostra atenció, descrits amb una prosa neta i concisa no exempta de valoracions personals que se cenyeix a l'objectiu de dirigir l'interès envers els trets particulars de l'edifici, una biografia mínima i un fragment de l'obra de l'autor seleccionat.

Els itineraris recorren les comarques de la Safor, la Marina i l'Alcoià per acabar en un edifici tan emblemàtic com el monestir de Sant Jeroni de Cotalba. La primera ruta comença per Gandia, sota les figures excepcionals de Joanot Martorell i Ausiàs Marc, amb un passeig valoratiu dels llocs més característics de la vila ducal, les biografies breus d'ambdós escriptors i un text seleccionat de cadascun d'ells. El segon camí condueix cap a Beniarjó, senyoria dels Marc, on només resten vestigis escadussers d'aquesta presència, resoltos amb l'exhumació d'un document inventarial de 1413. El camí de Dénia ocupa el capítol tercer per descobrir les peripècies vitals de Pere Marc, procurador i administrador d'Alfons d'Aragó, duc reial de Gandia i comte de Dénia, amb un text procedent de *L'arnès del cavaller*. Les disputes

entre els Martorell i els Marc en el matrimoni dels seus fills, Isabel i Ausiàs, s'inclouen als capítols quatre i cinc per transportar-nos a la vall de Xaló amb parada obligatòria a Pedreguer, antiga senyoria de Joana Escorna, segona esposa de Marc. Travessem la Marina i penetrem a l'Alcoià per arribar a Penàguila, vila natal de Bernat Fenollar, autor de diversos texts col·lectius i centre de les tertúlies literàries valencianes de l'època. L'autoria de l'obra *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* que compartia amb Jeroni Pau ha estat desmentida darrerament per Antoni M. Badia i Margarit, dada que no sol esmentar-se habitualment. Centaineta ocupa el capítol sisè i resulta una referència ineludible per a referir-se a Roís de Corella, el gran escriptor de la 'valenciana prosa', vist que els orígens familiars cal cercar-los en aquesta ciutat comtal. Dos fragments de *Leànder i Hero* i de la magnífica *Oració a la sacratíssima verge Maria* clouen l'apartat. Fineix aquesta guia un recorregut pel monestir jerònim de Cotalba, a Alfauir, en el qual l'autor recull un document medieval del duc Alfons el Vell on demana ser sebollit en aquest cenobi en companyia dels seus fills i nèts ja sepultats. Una bona eina per a conèixer els paisatges vitals dels millors escriptors valencians de l'època medieval.

JOAN IBORRA

Final de viatge. Memòries d'un gandià: amics, coneguts i saludats. Gonçal Castelló

Gonçal Castelló. Edició i introducció a cura d'Àngel Velasco
Col·lecció Alfons el Vell, núm. 71

Ed. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2010

Només les societats i les llengües madures compten amb abundants memorialistes. Però sempre hi ha un començament. Si recordem que en els primers anys dels setanta del segle xx es va convocar a València un premi de narrativa, l'Andròmina, per a crear narradors que tant escassejaven, podríem parlar d'un miracle si més no laic davant de les memòries del gandià Gonçal Castelló (Gandia, 1912 - Barcelona, 2003). Perquè el memorialisme no ocupa la cua de la consideració literària ni de bon tros, si bé el ventall del grau de penetració en l'objecte d'una vida i la qualitat literària resulten molt diversos.

Més enllà de la literària, unes memòries poden albergar a més a més altres finalitats. En el cas de Castelló hi ha la voluntat de contribuir a refer un país, país que ell desitjava dins dels països de llengua catalana, tot i que el desenvolupament de la consciència col·lectiva valenciana era molt inferior de la catalana. D'altra banda, les fronteres autonòmiques hi han provocat un regionalisme impenetrable,

gairebé de teló d'acer simbòlic però mentalment efectiu.

Malgrat les dificultats, Castelló va construir un artefacte de record d'experiència vital que, amb un pròleg del malaguanyat Joan M. Monjo i altres treballs que centren l'edició, s'estenen en un llibre de set-centes pàgines de format generós. Sens dubte, l'autor seguí un camí d'àmbit global català, concretament el memorialisme obsessiu de Josep Pla, la qual cosa el converteix en una raresa en l'espai regional valencià. Pel cap baix, mostra un munt de dades objectives de si fa no fa el segle xx, dins d'una carcassa literària que conté el seu punt més estilitzat en la descripció d'una malaltia al final de la seua vida.

De totes maneres, les memòries de Gonçal Castelló no haurien estat publicades i, per tant, a l'abast de tothom, si no fóra per l'aposta del filòleg Àngel Velasco per aquest autor de Gandia. Ell és qui s'ha ocupat d'entrevistar a tota una gentada que va conèixer el personatge a fi de fer-ne una introducció ben treballada i

qui n'ha dut a terme l'edició. És d'agrair aquesta dedicació i afany –independentment de la qualitat literària d'un escriptor–, perquè el memorialisme constitueix

un dels principals fonaments d'una literatura amb vocació de ser un dels referents imprescindibles d'un país.

IGNASI MORA

Dolçaina. Del carrer a l'aula

Jordi Cano Deltoro i Rubén Soler Ferrer

Col·lecció Audiovisuals

Ed. CEIC Alfons el Vell i 1000Tretze, Gandia, 2010.

Dolçaina. Del carrer a l'aula és una coproducció de 1000Tretze i el CEIC Alfons el Vell, nascuda de la convocatòria el 2009 de les beques per a guions audiovisuals concedides per la institució cultural gandiana. El documental s'estrenà el desembre de 2010. Els seus autors, Jordi Cano Deltoro (guió) i Rubén Soler Ferrer (direcció), titulats en Comunicació Audiovisual a l'Escola Universitària de la UPV a Gandia, són responsables d'un bon nombre de curtmetratges a pesar de la seua joventut.

L'interès per endinsar-se en la història d'aquest instrument els arriba de la mà de Frederic Santamaria, músic de gran tradició en la formació i la investigació de la música valenciana i conegut sobre-

tot per ser l'impulsor dels "Dolçainers i Tabaleters de la Safor-UPG", germen de la recuperació d'aquests instruments a la nostra comarca.

El documental, amb una realització senzilla i eficaç, avança cronològicament en l'evolució de l'instrument valencià a través de la paraula i de la música. Fa servir com a fil conductor entrevistes a músics, professors, compositors i luthiers, d'una forma ben documentada i clara. Des dels primitius dolçainers com Joan Blasco, que a mitjan del segle passat mantenien vius els ritmes tradicionals valencians, tocant pels carrers un instrument que pràcticament ningú no usava i menys encara ensenyava, fins als actuals protagonistes de la recuperació de la dolçai-

na, joves que pertanyen a agrupacions musicals professionals i formen a milers d'educands des d'escoles de música, centres educatius, universitats populars o conservatoris. Xavier Richart, Josemi Sánchez, Eduard Navarro, Antoni de la Asunción o el mateix Frederic Santamaria, amb mètodes adaptats als temps que corren i també amb molta fe en els objectius a aconseguir, han fet possible, en els darrers vint-i-cinc anys, junt a molts altres que no apareixen en el documental, la dignificació, la popularització i la modernització de la dolçaina al nostre país.

Però també es verbalitzen els problemes que ha tingut, i encara perduren, en qüestions més tècniques, com ara l'afinació o les dificultats per a encaixar la dolçaina amb altres instruments. També, des del punt de vista educatiu, s'analitza com ha sigut de costós incloure al Conservatori, l'any 1989, un instrument no reconegut en els plans d'estudi.

La veu es complementa amb la música. La diversitat d'opcions musicals que ofereix actualment la dolçaina, i tota la seua família d'instruments, queda suficientment reflectida en el documental. La interpretació de músiques tradicionals, d'ací i de fora, es barreja amb provatures de nous ritmes i conjunció d'instruments aparentment incompatibles. La dolçaina apareix en grups de rock, de jazz, amb bandes de música...

Del carrer a l'aula demostra que sense grans mitjans poden fer-se obres d'una gran utilitat social, ben resoltes tècnicament i amb l'aportació de reflexions i documentació imprescindibles per als especialistes i molt interessants per al gran públic.

L'aposta del CEIC pels joves creadors en el camp de l'audiovisual s'ha vist llargament recompensada pel resultat d'aquest documental i pel ressò que ha tingut als nombrosos llocs on s'ha projectat.

LLUÍS ROMERO

Publicacions recents d'autors saforencs

- AA. DD., *V Centenari. El renaixement de Gandia*, Antoni Durà (direcció), Llorenç Abril i J. Manuel Alfaro (coordinació), Juantxo Ribes i Natxo Francés (fotografies), Llobell comunicació (disseny), Juancarlos Llobell (il·lustracions), Immaculada Canet (correcció), Ajuntament de Gandia, 2011.
- Jesús Alonso, *Historia de Gandia*, Ed. La Xara, Simat de la Vallidigna, 2010.
- Jesús Alonso, *Història de Gandia*, Ed. Riublanc, Gandia, 2011.
- Manel Arcos, *El tio Joan de la Marina. Un bandoler d'Ador en terres del Xúquer i el Túria*, Edicions Tívoli, Alcoi, 2010.
- Joaquina Barba, *Cel obert*, Tabarca Llibres, València, 2010.
- Joaquina Barba, *SOS! Bulling*, col·lecció Claus per a entendre el món, núm. 13, Edicions del Bullent, Picanya, 2010.
- Frederic Barber, *Guardamar de la Safor. Estudi de la història d'un poble*, Ajuntament de Guardamar de la Safor, Bellreguard, 2010.
- Lourdes Boïgues, *El desenllaç*, col·lecció Narrativa, núm. 22, Perifèric Edicions, Catarroja, 2010.
- Lourdes Boïgues, *Estel i els àngels*, Edicions del Bullent, Picanya, 2010.
- José Miguel Borja, *El misterio de la Casa de la Marquesa*, Gandia, 2010.
- José Miguel Borja, *Como si nada hubiera sucedido*, Infova Ediciones, Madrid, 2011.
- Francesc de Borja i Aragó, *Diari*, edició i traducció de Joan Iborra, amb la col·laboració de Maria Toldrà. Pròleg de Josep M. Benítez, Biblioteca Borja Minor, núm. 4, Editorial Tres i Quatre, Institut Internacional d'Estudis Borgians, València, 2010.
- Antonio Calzado Aldaria, *Cent Anys d'Història*, Ajuntament de Simat de la Vallidigna, 2010.
- Vicent Canet i Llidó (dir.), *Cabdells*, revista d'investigació, núm. 8, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2010.
- Santiago Díaz i Cano, *Memòries d'un porc*, Premi Valldaura – Memorial Pere Calders, Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 2010.
- Evarist Donet Donet (coord.), *La Drova. Una vall entre muntanyes*, Ajuntament de Barx, 2010.

- Equip La Goleta, *Alqueries, cases i horts. L'habitatge rural a Xeraco*, Associació Cultural La Goleta, Xeraco, 2010.
- Eròtiques i despenitades. Un recorregut de cent anys per la poesia catalana amb veu de dona*, pròleg, recerca i selecció de poemes d'Encarna Sant-Celoni i Verger, il·lustracions de Maria Montes, Arola Editors, Tarragona, 2008.
- Sico Fons, *Un estiu a l'infern*, La Busca Edicions, Barcelona, 2010.
- Gandia. Ciutat ducal*, text d'Esperança Costa, fotografies de Natxo Francés, versions en valencià, espanyol, anglès i italià, Editorial Everest, León, 2010.
- Gandia. 25 años en imágenes 1985-2010*, Gente de la Safor, Gandia, 2010.
- Gandia. Guia visual*, fotografies de Mauricio Laporta, text de Lluís Romero, Edició Muñoz-Canet, Gandia, 2010.
- Vicente Garcia Morant, *Prelados gandienses*, Ajuntament de Gandia, 2010.
- Àngels Gregori, *New York, Nabokov & Bicicletes*, Editorial Bromera, Alzira, 2010.
- Les petjades de Francesc de Borja: un viatge pels arxius de Barcelona, Toledo, València i Gandia (documental)*, Gandia TV, IMAB, Ajuntament de Gandia, 2010.
- Nunila López i Myriam Cameros, *La Venta focs ja no creu en prínceps blaus*, traducció de Maria Josep Escrivà, il·lustracions de Myriam Cameros, col·lecció Patracol il·lustrat, núm. 1, Edicions 96, Carcaixent, 2011.
- Mariano Lloret, *Crisi*, accésit IV Premi de Teatre de Gata de Gorgos, Obra Social de Caixa Ontinyent, 2010.
- Ignasi Mora, *Ulysses II*, Mallorca Narrative Prize 2007, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 2010.
- Ignasi Mora, *Viure amb la senyora Parkinson*, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 2011.
- Joan Navarro, *A deslloc*, II Premi Carles Salvador de la Universitat Politècnica de València, Col·lecció de Poesia Edicions de la Guerra, n. 89, Editorial Denes, Paiporta, 2010.
- Joan Navarro i Pere Salinas, *Grafies: Incisions*, Editorial Diàlogo, València, 2010.
- Orides Fontela, *Esfera. Una antologia*, traducció de Joan Navarro, Edit. Tres i Quatre, València, 2010.
- Gemma Pasqual, *Barça ou barzakh!*, col·lecció Espurna, núm. 96, Edicions Bromera, Alzira, 2011.
- Teresa Pascual, *11 poemes de Teresa Pascual*, Publicacions de la Universitat de València, 2010.
- Teresa Pascual, *Die geordnete Zeit & Rebellion des Salzes*, *El temps en*

- ordre & Rebel·lió de la sal*, aus dem Katalanischen von Juana und Tobias Burghardt, titelbild von Juana Burghardt, Edition Delta, Stuttgart, 2011.
- Maria Dolors Pellicer, *La selva en vers*, il·lustracions de Paco Giménez, col·lecció El Micalet Galàctic, núm. 148, Edicions Bromera, Alzira, 2010.
- Vicent Pellicer i Rocher, *La Seu de Gandia. Commemoració de la reinstal·lació de la Col·legiata de Gandia, 1911-2011*, Ajuntament de Gandia – Fundació Colegiata de Gandia, 2011.
- Josep Piera, *Francisco de Borja. El duque santo*, col·lecció Los Libros de la Memoria, n. 4, Edit. Ruzafa Show, València, 2010.
- Josep Lluís Roig, *El cop de bala. A joc de daus*, col·lecció Tria de Teatre, Associació Cultural Editorial Tria, Barcelona, 2009.
- Josep Lluís Roig, *Insuficient s'escriu amb sang*, Editorial Cruïlla, Barcelona, 2011.
- Juan B. Solbes Mira, *150 aniversario del Beato Carmelo Bolta*, Confraria del Beato Carmelo del Real de Gandia, 2010.
- Abel Soler, *Piles. Geografia, història i patrimoni*, Ajuntament de Piles, Piles, 2010.
- Abel Soler, *Benipeixcar: imatges i paraules per a la memòria*, Ajuntament de Gandia, 2011.
- Joan-Antoni Torres Cremades i Miquel Escrivà Gregori, *El Club Ciclista de Bellreguard. Una història a colp de pedal*, Ajuntament de Bellreguard, 2010.
- Irene Verdú, *Poemes al jardí*, Edicions del Bullent, Picanya, 2010.
- Irene Verdú, *La sargantana*, il·lustracions de Noèlia Conca, Edicions del Bullent, Picanya, 2010.
- Irene Verdú, *Ara va...d'animals: llibre de poesia infantil*, il·lustracions de Lourdes Bellver, Tàndem Edicions, València, 2010 .